

INNSENDTE BØKER

DET NORSKE SAMLAGET

Olav Dalgard: Europeisk drama frå antikken til realismen (Orion-bøkene)

UNIVERSITETSFORLAGET

Jan Abrahamsen: Naturvern og vassdrag
Johan Galtung: FF — en supermakt i verdenssamfunnet

GRONDAHL

Katalog over særtrykk av lover, forskrifter og bestemmelser m.v.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA (HELSINKI)

Kirjallisuudentutkijain Seuran Vuosikirja 26

CHRISTIAN EJLERS' FORLAG (KØBENHAVN)

Moderne slavisk Litteratur. Red. Hans Hertel og Toni Liversage (Documenta-serien)

Postgirokonto nr. 156 29

Bankgiro nr. 6022 05 08385

«Samtiden» utkommer med 10 hefter om året. Årsabonnement 35 kr hos bokhandlere, på postkontorer, i forlaget eller direkte fra ekspedisjonen. Forlagsentralens tidsskrift-avdeling, Boks 6005, Etterstad, Oslo 6. Telefon 68 73 00. For studenter og skoleelever er prisen pr. år 25 kr (direkte fra ekspedisjonen eller fra forlaget (tlf. 33 79 90) mot studiebevis), 4.50 kr pr. hefte.

Manuskripter til «Samtiden» bes sendt til redaksjonen, adr. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Sehesteds gt. 3, Oslo 1, hvor redaktøren og redaksjonssekretæren, magister Egil Tveterås, treffes hver tirsdag kl. 13—14. Telefon 33 79 90. Redaksjonen er ikke ansvarlig for innsendt manuskript. Ettertrykk må ikke finne sted uten tillatelse fra red-

TIDSSKRIFT FOR POLIT
LITTERATUR OG SAMFUNNSSPØRS
GRUNNLAGT AV GERHARD G
REDIGERT AV TORHEL OPS

Samtider

Johs. Andenæs: Universitetet og samfunnet

Jul Låg: Hva har vi i Norge råd til?

Finn Alnæs: Rød utfordring

Per Ottestad: Reserver og forbruk av råstoffer

John Gustavsen: Samene — en truet minoritet

Håkon Meyer: 9.april 1940 og Quislings statskupp

Inger Heiberg: Olav Aukrust og vår tid

SAMTIDEN HEFTE 7 1972

81. ÅRGANG

120145
1972

9. april 1940 og Quislings statskupp

Skrevet 1972
lesere av ryggen kommet til
1972

Vidkun Quislings navn ble et internasjonalt symbol for forræderi, og årsaken var fremfor alt kuppet den 9. april 1940. Lagmannsretten, høyesterett og det norske folks flertall trakk de samme slutningene. Man var overbevist om at statskuppet var resultat av et på forhånd planlagt forræderi og at Quisling var en brikke i det tyske krigsspillet, på forhånd innviet i at aksjonen mot Norge skulle komme og når den skulle komme, at Quisling gjennom å tilby sin hjelp til kuppet hadde påskyndet dette og at han fra den tyske maktens side, det vil si fra Hitlers side, var lovet som belønning regjeringmakten i Norge. Dermed var det klart at han som norsk offiser hadde begått forræderi mot sitt land og sitt folk. Leser man det dokument som heter «Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling» forekommer det aldeles klart at såvel lagmann Erik Solem som statsadvokat Annæus Schjødt på forhånd var overbevist om hans forræderi. Som statsadvokat benyttet advokat Schjødt denne forhånds dom til med kraftige midler å fremstille forræderen som en maktlungrig, hensynsløs selvsk og sjofel karakter.

Etter min oppfatning, — bygget på lesning, samtaler og til en viss grad medopplevelse i 1940 — er tiden inne for en delvis revisjon av det bilde av Vidkun Quisling som lagmannsrettens behandling etterlot. Sitt egentlige statskupp gjennomførte Quisling under det ufrivillige opphold i Berlin sommeren 1940. Dit var han til en viss grad «deportert» av Terboven, men det lyktes ham å få kontakter (Raeder, Rosenberg men også Hitler) og fullmakter, som førte til at Terbovens riksrådsplan ble veltet og hans plan om å «innsette» Jonas Lie som NS-fører ble henlagt, mens Quisling stegvis overtok en maktstilling, som ingen nordmann hadde hatt under århundrer: han fikk i sin hånd

Diskusjonen om Quislings person og rolle i norsk politikk blusser fra tid til annen opp på ny.

Forfatteren av denne artikkelen, Håkon Meyer (f. 1896), som har et annet syn enn det «autoriserte», var i sin tid på «den gale siden». Før 1940 var han en

kjent mann i norsk arbeiderbevegelse. Han mente siden at han gjennom samarbeid med okkupasjonsmakten gjorde en positiv innsats for fagbevegelsen. Han har skrevet adskillige bøker både før og etter krigen, bl.a. «Et annet syn» (1952), og har i mange år vært bosatt i Sverige.

9. april 1940 og Quislings statskupp

445

46

den lovgivende, utøvende og delvis også dømmende makt. Samtidig hadde han ingen av de rettigheter som hørte til disse institusjoner, storting, regjering og domstol. Lagmann Solem spurte ham: «Dere kunne ikke sette igjennom en lov med Vidkun Quislings navn under medmindre den hadde passert Terboven og var godkjent av ham?» Og Quisling svarte: «Det var den almindelige arbeidsordning». Gjennom å opprette denne dobbeltmakt realiserte Hitler et av sine politiske prinsipper.

I rettens, folkets og utlandets oppfatning var kuppet den 9. april 1940 beviset for hans forræderi. Tyskerne bisto ham og uten dem hadde han ikke hatt mulighet for å «overta statsmakten». Og det var Hitler som gjennom den tyske minister Brüer krevet av kongen på Elverum, at han skulle akseptere en regjering Quisling. I voldsom indignasjon over de uforskammede og hyklerske tyske krav hadde regjeringen Nygaardsvold natten til 9. april avvist det tyske ultimatum og besluttet — i en ennå i dag uklar form for mobilisering — å ta krigen. Quislings første handling denne dag var å erklære landets lovlige regjering avsatt, kreve av oberst Hans Hjorth regjeringens arrestasjon og stille under ansvar enhver som fulgte regjeringens mobiliseringsbeslutning. Klarere kunne i et folks øyne en norsk offiser ikke begå forræderi under en krigssituasjon.

Statsminister Nygaardsvold og utenriksminister Koht hadde under stortingets møte på Hamar samme dag foreslått, at man straks skulle søke forhandling med tyskerne. Stortinget hadde gitt sin tilslutning og hadde oppnevnt forhandlere til å bistå regjeringen. Men i og med Quislings «overtagelse av statsmakten» stengte han veien til en legal forhandling og hindret muligheten av å realisere stortingets beslutning på Hamar.

Søker vi sannheten i dag, kan vi med sikkerhet si: Quisling var ikke på forhånd informert om at aksjonen mot Norge skulle komme den 9. april. Hitler hadde ikke på forhånd gitt Quisling en plass i aksjonen. Falkenhorsts stab, som ledet aksjonen, hadde ikke ordre om å anvende Quisling. Sendemann Brüer, som selv ble fullstendig overrasket av aksjonen, selvsagt heller ikke. Aksjonen mot Norge var et ledd i kampen mot England, meget mot Hitlers ønske, men påskyndet av de engelsk-franske henstillingene til regjeringene i Oslo og Stockholm om å tillate gjennommarsj over Narvik—Kiruna for å bistå Finland under vinterkrigen 1939/40 og samtidig stoppe den svenske malmtransporten til Tyskland. Aksjonen mot Norge var kraftig tilrådet av admiral Erich Raeder (som hadde kontakt med Quisling og støttet ham). Aksjonen ville selvsagt ha kommet uten

anvendelse av eller samarbeide med Quisling. Og det er å gjøre ham altfor store, har lagmannsrettsbehandling etterlot inntrykket, at aksjonen var et resultat av Quislings henvendelser og forslag i Berlin og skulle ha til mål å skaffe Norge en tyskorientert regjering Quisling.

Først etter at Hitler til sin forargelse hadde mott motstand hos konge og regjering — motsatt forholdet i Danmark — og etter at Quisling med sin tale til det norske folk om kvelden den 9. april hadde «overtatt statsmakten», aksepterte Hitler denne løsning, tross sendemann Bräuers energiske forsøk på å hindre dette. Under de nærmeste dagene bidro Bräuer aktivt til opprettelsen av Administrasjonsrådet, som man i Berlin mente kunne bety en tilfredsstillende preliminær ordning med kongen, kapitulasjon og dansk ordning. Med god hitlersk samvittighet lot Hitler Quisling falle — mot hans meget energiske protest. 6-dagersregjeringen var slutt.

Under disse dagene hadde Quislings forsøk på å stoppe krigen i Norge mislykkes. Krigen fortsatte frem til kapitulasjonen den 10. juni. Men det var jo ikke så, at regjeringen Nygaardsvold ville ha krig. Der var åpenbart ingen aktiv krigsvilje hos den norske regjeringsledelsen — i et avrustet land med skifte av militærledelse som første oppgave. Koht telegraferte til sendemann Bräuer stortingets beredskap til forhandling.

Og han lot legasjonen bli i Berlin helt til Hitler ga den norske sendemann Scheel ordre om å forlate landet. Men — som sagt — Quislings inngrep, akseptert av Hitler, stengte veien for en forhandling.

Det forhold, at Quisling ikke var informert om aksjonen mot Norge og ikke på forhånd var tildelt noen rolle i aksjonen, som selvsagt heller ikke var fremkalt av hans samtaler i Berlin, kan ikke endre oppfatningen av ham. Uten tvil var Quislings ønske den 9. april å hindre at der ble faktisk krigstilstand i landet. Med den for Quisling karakteristiske overdimensjonering av egne handlinger, erklærte han: «Jeg følte det som en klar og uavviselig plikt mot fedrelandet.» Under rettsaken forklarte han, at han ved en fredsaksjon hos Hitler reddet Norden fra vinteren 1939/40 å dele Polens skjebne, og han betraktet seg som Norges redningsmann gjennom kuppet 9. april. Det forbitret hans liv i de etterfølgende år, at folket gjennom sin hårde dom, ikke forsto den fredsinnatts han gjorde. Men ved skjebnens ironi kom han til å hindre en fredsforhandling istedetfor å stoppe en krig.

***

Forrædernavnet har i vår tid vært brukt og misbrukt over alle grenser. Før, under og etter 2. verdenskrig har en hysterisk forræder-

frykt skyttet over landene, forræderne kan regnes i millioner. Innen nasjonale bevegelser og ekstreme ideologier har man ustanselig sett presumptive eller aktive forrædere. Quisling var grepet av bølgen, i hans øyne var «marxistregjeringen Nygaardsvold» en forræderregjering, mot justisminister Trygve Lie forsøkte han å reise en landsforræderprosess. Og da Terhoven høsten 1940 forbød de politiske partiene og sa, at nå gikk veien bare over Nasjonal Samling, uttalte Quisling i en tale den 4. oktober, at «de som ikke vil gå veien over NS i dag er forrædere mot det norske folk».

I Russland sendte Stalin gruppe etter gruppe, hele Lenins gamle garde, offiserskorpset, ambassadører og diplomater, politiets ledere, etc. etc. til fengsel, leir og død som forrædere og spioner. I Tyskland fylte Hitler konsentrasjonsleirene med menn av alle opposisjonsretninger som forrædere. Overalt søkte man 5.-kolonner, men Louis de Jong som har skrevet en utmerket bok om de tyske 5.-kolonner medgir, at det har vært ytterst vanskelig å finne slike. Etter Frankrikes nederlag overtok visestatsministeren, general Pétain regjeringsledelsen, og en kapitulasjonsregjering var tvunget til å samarbeide med fienden. Alle ble de forrædere, Pétain, Darlan, Laval, osv. I Belgia ble kong Leopold avsatt som landsforræder fordi han ble hos sitt folk. Da japanerne hadde bombet flåten i Pearl Harbor ble over 100 000 mennesker av japansk opprinnelse satt i konsentrasjonsleir i California under krigstiden som presumptive forrædere. I Jugoslavia, hvor Ante Pavelic i Zagreb drev masse mord på serbere og hvor landet løstes opp i delstater under tysk, italiensk og kroatisk ledelse, krydde det av forrædere, tvunget til kamp mot eller samarbeid med utenlandske okkuperanter og andre innenlandske forrædere. Opprøreren Tito, som forrådte den unge kong Paul, slo ned med hardeste hånd Kroatias «frihetshelt» Pavelic, henrettet Michailovic for forrædersk samarbeid med italienerne mot tyskere, og sluttelig, i sin nye maktstilling hev ut de stalinske agenter og forrådte den stalinske kommunismen, ble til sist president og landsfader. Et gammel engelsk rim sier:

Treason doth never prosper. What's the reason?

For if it doth, than none dare call it treason.

Det er ikke vanlig i Norge å se Quisling i internasjonal sammenheng, han er folkets onde ånd og han er en absolutt sentralfigur, både i etterkrigsårenes internasjonale litteratur om masseforræderiet og i den hysteriske rettsforfølgelsen av 100 000 mennesker, som avsluttet Norges okkupasjonshistorie. «Straffesak mot Vidkun A. L. J. Quis-

ling» — på 650 kvartsider — er et monument over kvaliteten av denne masseförræderiaksjon. Alle visste fra første dag at dødsdommen skulle komme til anvendelse.

* * *

Ennå etter snart (30 år) er personen Vidkun Quisling en intenst omstridt mann, for de mange folkets onde ånd, for andre en av sin generasjons store begavelser, men samtidig en mann, som levet inne-sluttet i en nasjonalromantisk, filosofisk-romantisk drømmeverden. Men der er også dem, som ennå i dag ser ham som den mest klart-skuende og karaktersterke statsmann i Norden i dette århundre. Det torde være sikkert, at nettopp hans store begavelse, hans urealistiske og virkelighetsfjerne forestillingsverden, hans egenartete erfaringer og hans interesse for store vyer, langt mindre for hverdagens krav, hans karakter og hans tilhengers tro på karakter og evne, hos denne ytterst innesluttete mann skapte en selvovervurdering som i høy grad bidro til hans ulykke: å se seg selv som en av forsynet utvalgt leder. Hans mangearige venn Fredrik Prytz sa engang om ham: «Quisling er det edleste menneske jeg har truffet i mitt liv». Erik Solem spurte i retten: «Var Fredrik Prytz Deres venn?» og Quisling svarte: «Hvis man har venner!» — og forklarte, at han helt fra guttedagene hadde stilt så høye krav på vennskap, at kravene aldri ble oppfylt, bare i sitt ekteskap møtte han oppfyllelsen. I hans kolde uvirkelighetsverden med dens idealistiske fordringer lever ingen av oss. Men vi har alle møtt hans urokkelig hengivne disipler, faste i troen. Tro er den faste overbevisning om det man ikke vet. Ofte røkkes den heller ikke av viten.

Men hva vi i dag vet om Quisling før og under den 9. april 1940 er faktisk ikke forenlig med slik tro.

* * *

Quislings förræderi var selvfølgelig ideologisk bestemt, og like selvsagt var det at han ikke hadde til hensikt å skade folk og land. Det er neppe av maktbegjær, langt mer den av forsynet utvalgte redningsmann, som griper inn. Til hans filosofiske idéer hørte idealiseringen av nordisk rase, bestemt til en ledende verdensstilling — en tro han hadde møtt tilsvarende hos Alfred Rosenberg. Det var hans tro at han hadde forstått en av Gud tilrettelagt utvikling av livet og det menneskelige samfunn, og ut fra sitt utilgjengelige filosofiske system kunne han lede utviklingen, forene tidens sterke bevegelser og utforme et nytt og ideelt statssystem. — økonomiske og sosiale detaljer var ikke

hans område og den marxistiske materialisme og den forvirrede liberalisme måtte overvinnnes. Det er hinsides all mening å betrakte ham som en selvisk maktstreber, som for å oppnå makt og berikelse på bekostning av folkets interesser var rede til å bruke alle midler. Men hverken klar tanke, rask handlekraft eller virkelighetserkjennelse hørte til hans spesielle egenskaper. Derimot stor evne til å fabulere langt ut over virkeligheten, i fantasien omforme stat og samfunn uten hensyn til faktiske sosiale forhold og sosial makt. Og en overordentlig tro på seg selv, sin karakter, sin evne, sin åndelige overlegenhet og retten til å handle etter sin overbevisning. Derfor søkte han dit hvor han mente å finne felles idé og tro. Den 9. april 1940 hadde han jo åpenbart ikke erkjent den nazistiske virkelighet. Meget mot sin vilje tvang den ham til en viss erkjennelse under okkupasjonens år.

* * *

Quislings vei fra ungdommen til 1940 — han var da 53 år — hadde ført ham fra oppfatning til oppfatning, overbevisning til overbevisning, tro til tro — en krokete vei med egenartede erfaringer, slik tilfellet var med millioner av europeere under den første halvdel av dette århundre. Men siden desember 1922 var Mussolini il Duce i Italia, siden januar 1933 var Hitler der Führer i Tyskland. Da Quisling var nådd til overbevisningen at deres seirende og veivisende bevegelse ideologisk i store drag falt sammen med hans egne forestillinger, søkte han kontakt med den. I 1939 gjorde han tilnærming til den tyske nazismen (ikke den til ham). Tre nordmenn bisto ham: minst Olaf Fermann, norsk forretningsmann i Hamburg, langt mer den noe kvasivitenskapelige Englandsbekjemper Hermann Harris Aall, undertiden bosatt i Berlin. Og han formidlet kontakt til forretningsmannen Albert Viljam Hagelin, bosatt i Dresden. Gjennom Hagelin fikk han kontakt med Hans Wilhelm Scheidt, som arbeidet i Alfred Rosenbergs Nordische Gesellschaft. Rosenberg var en filosof av hans egen art, med ham kunne han resonnerer innenfor et tanke- og idé-område, som så ut som deres felles verden, og Rosenberg ble den mann som satset på Quisling. Mere sentrale menn som Göring, Göbbels, Ribbentrop og mennene i Reichskanzlei synes han ikke å hatt personlige kontakter til. Og Hitlers dør var jo ikke åpen for enhver. Men flåtesjefen, admiral Raeder var en mann av stor betydning. Med ham fikk Quisling kontakt i desember 1939 og spesielt var Raeder interessert i spørsmålet Norge, fordi han var den mann som tross Hitlers bestemte nøytralitetønske for Norden, anså et angrep på Norge krigspolitisk nødvendig. I desember 1939 kom Quisling til

Full:
7.11.14

Berlin på innbydelse av Hermann Harris Aall. H.-D. Loock mener, at den tyske marineattachéen i Oslo Richard Schreiber hadde lært å kjenne Scheidt i Berlin i oktober. Scheidt hadde forestilt ham for Rosenberg, som talte ideologi og filosofi med ham og gjorde ham oppmerksom på den interessante filosofen i Oslo. Schreiber formidlet kontakten til Raeder, og Raeder hadde behov for offiseren Quisling, ikke for filosofen. Han skulle overbevise Hitler om nødvendigheten av en aksjon mot Norge. Quisling talte etter eget sigende meget dårlig tysk. Hagelin ble hans Berlinertolk — men enhver som har opplevet forholdet Quisling—Hagelin på nærmeste hold vet, at hva den tause telemarkingen ikke kunne få sagt ga bergenseren Hagelin fritt og freidig uttrykk for — «Quisling mener, Quisling vil —» og den tause mann tidde videre.

Retten fikk seg forelagt en mengde papirer til belysning av Quislings samtaler i Berlin, neppe verd rettens detaljgranskning. Hovedvekten må jo ligge på to punkter: Quisling tok personlig initiativet til disse kontakter og samtaler, og den 9. april var resultatet at hans tre rådgivere Scheidt, Schreiber og Hagelin anvendte ham til et statskupp.

Det synes i dag ubetinget riktig, når «Folk og Land» (20.3 1972) skriver: «Vi kjenner ikke til at noen NS-mann — muligens bortsett fra Hagelin — er blitt dømt for å hatt noen del i eller vitende om hva enn Quisling måtte ha foretatt seg før okkupasjonen. Vi har snakket med mange av de svært få som på den tid var aktivt med i partiet, men vi har ikke truffet en eneste som ikke var like forbauset som oss over de beskyldninger man rettet mot Quisling om samarbeide med Tyskland forut for invasjonen».

x
Håkon Meyer

Etter alt å dømme er det berettiget å gå ennå et stykke til. Disse samtaler fant sted uten at Quislings nærmeste medarbeidere innen NS kjente til dem. Heller ikke da han på møtet av NS-rådet og fylkesførerene den 7. april 1940 talte om den overhengende krigsfare, synes han å ha nevnt dem. Ikke underlig da, at hans medarbeidere høsten 1945 ikke trodde på advokat Schjødts avsløringer.

Den 13. desember 1939 kalte Hitler til seg Rosenberg, han ville vite nøyaktig «hvordan Quisling tenkte seg en aksjon». Den 14. drøftet Raeder og Rosenberg spørsmålet, samme dag var Quisling, Scheidt og Hagelin hos Hitler. Quisling nevner at Hitler åpnet med en 20 minutters monolog og uttrykte sitt ønske om å bevare Norden nøytralt, hva Raeder ikke ønsket og Quisling ikke trodde mulig. Quisling skal deretter ha gjort rede for nødvendigheten av et størgermansk forbund! — Men Quislings behov og Hitlers interesse lå på det

tidspunkt ikke der. Quisling ville få utløsning for sin forbitrelse over at den marxistiske regjering Nygaardsvold fikk sitte og intrigere med England, at Stortinget skulle komme «ulovlig» sammen i januar 1940 med forlenget mandattid, at det avrustede Norge lå som et militært vakuum, mens avrustningspolitikken fortsatte. Selv understreket han under rettssaken at hans kontakt til Hitler tjente fredsaksjoner. Han, som Hitler, ønsket forståelse mellom Tyskland og England, men øyeblikket var ikke tjenlig til fred og germansk forbund mellom dem. Men fremfor alt hevdet han at han hadde formådd Hitler til å påvirke Moskva for å få slutt på Vinterkrigen med Finland. Han hadde ikke villet engasjere NS i hjelpearbeidet for Finland. Da de engelsk-franske henvendelsene kom til regjeringene i Oslo og Stockholm om gjennommarsj over Narvik—Kiruna til Finland, fryktet han åpenbart at den sterke sympatien for Finland skulle forlede dem til å tillate gjennommarsjen, eller da den kom for annen gang, til å avgi lamme protester og så la det skje. Han var overbevist om at Norden da skulle bli krigsområde umiddelbart. Og å hindre dette «var min annen hensikt med min reise til Berlin». Han var ikke den eneste. Svinhufvud, Sven Hedin og flere forsøkte. Sven Hedin, som Hitler lyttet til antagelig mer enn til noen annen mann fra Norden, tillegger seg ingen redningsdåd. Tvertom, etter Hedins ord avviste Hitler absolutt å øve press på Moskva og henviste til den tysk-russiske pakten. Heller ikke tillot den norske og den svenske regjering noen gjennommarsj og innen kravet ennå helt var oppgitt, kom fredsslutningen, ikke minst ved den innflytelse som den russiske ambassadør i Stockholm Alexandra Kolontay og den svenske regjering øvet.

Quisling medga i retten å ha sagt: «Da (om de nordiske regjeringene uten annet enn protester skulle tillate slik gjennommarsj) er det et spørsmål om vi vil avfinne oss med en slik historie, da kan det hende vi danner regjering og setter oss til motverge og kaller Tyskland til hjelp». Hva hadde han bakom seg? En fullstendig ubetydelig gruppe, der ingen kjente til hans forhold i Berlin og enda mindre noen kjente til at en fransk-engelsk gjennommarsjplan over Narvik kunne tjene som årsak til statskupp, regjeringsdannelse og tilkalling av Tyskland til hjelp. Det er forståelig at Hitler ikke var innstillet på å anvende denne fabulator som en sentralfigur i sin aksjon mot Norge. Men Quisling var under rettssaken overbevist om sin redningsaksjon. Det var han som hindret planen om gjennommarsj og dermed hindret at Norge og Sverige ble trukket inn i stormaktskrigen. «Og jeg betrakter meg selv som Norges og Nordens redningsmann, også på dette punkt.» sa han. «Ved en eller annen tilskikkelse ble jeg den mann som

reddet Norge og Norden fra å dele Polens skjebne. Det vil historien vise».

Inntil i dag har historien ikke tildelt ham noen slik redningsdåd, også den hører til hans fabuleringer.

De som satt til doms over ham la vekten på maktbegjær, intriger og kupp-planer, på alt som ga bildet av den karakterløse streberen. De ville ikke betrakte ham som det han var: en fabulator, en profet av åndelige dimensjoner i den uinnskrenkede ledelse av en troende nasjonalistisk sekt. Den tilskikkelse han talte om var, når alt kom til alt, en guds kallelse til den utvalgte, Nordens og Norges redningsmann. Denne Quisling har hans anklager og dommer ikke sett. Fanget i forræderhysteriets tjeneste skulle de tjene kravet på dødsdom.

* * *

Hvordan kunne da det skje, som skjedde 9. april 1940?

Rådsmøtet den 7. april var tilende. Quislings tro disippel Franklin Knudsen fylte 35 år, han hadde et halvår ikke sett den syke føreren og denne fulgte ham med noen venner til hotell Astoria. Rådsmedlemmene og fylkesførerene reiste hjem, i NS redigerte man den 8. april det manifest, som advarte Norge mot en overhengende fare og som senere ble tatt som bevis for, at man i NS visste mer enn andre. Den 4. april hadde Quisling i København hatt en samtale med Abwehrmannen Oberst Piepenbrock, han ville ha opplysninger om militære forhold. *Med sine tyske kontakter og samtaler innså Quisling selvsagt bedre enn andre at faren nærmet seg.* Den 8. april måtte en intens lytter forstå at noe var i gjære, landet befant seg i et spenningsfelt. Sent på kvelden søkte Franklin Knudsen ham. Quisling var ute og gikk, kom hjem nærmere midnatt. De som kjenner Franklin Knudsen kan meget vel tenke seg at han fryktet for at norske myndigheter kunne komme til å arrestere Quisling og at han, som han skriver, ville føre Quisling i sikkerhet. Han valgte — sier han — hotell Continental, en annonse hadde sagt ham at der var sikkerhetskjeller. Det er kanskje også karakteristisk for Franklin Knudsen, han fryktet de norske myndigheters inngrep og bragte ham i sikkerhet for tyske bomber på et hotell i sentrum! Kanskje ledet Quisling forsiktig bilen til Continental? — der bodde Hagelin, det var sikkert ikke Quisling ukjent. Knudsen tok et enkeltrom i eget navn og smuglet Quisling forbi nattportieren. Sent som det var og medtatt etter sykdom gikk Quisling straks i seng. Knudsen strakte seg på en sofa.

I de følgende 20 timer foregikk et aldeles ublodig statskupp av høyst ekstraordinær karakter. Herrene synes å ha sovet denne dramatiske natt, men da morgenen grånet den 9. april banket det på døren. Knudsen åpnet den ytre dør, der sto en ung mann, 30 år, som presenterte seg som Hans Wilhelm Scheidt. Han søkte Quisling og hadde i hans hjem fått beskjed om at han befant seg sammen med Franklin Knudsen. Denne hadde aldri hørt hans navn, aldri sett ham og nektet kjennskap til hvor Quisling befant seg. Quisling svarte ham at han hadde truffet Scheidt i Berlin og ikke hadde noe utalt med ham. Straks etter ringte hustelefonen, en stemme bad Knudsen komme opp på et rom i overetasjen. Der møtte han påny Scheidt og med ham en eldre herre i pyjamas, voldsomt opphisset forestilte han seg som Albert Hagelin. Knudsen hadde aldri hørt hans navn, aldri sett ham. I bakgrunnen opptrådte to tidlig morgenkleddede damer, også disse ukjente. Selskapet søkte Quisling og den forbausede Franklin Knudsen gikk ned og meldte dette. Quisling medga at han kjente selskapet fra Berlin og ba Knudsen svare at han gjerne ville møte dem kl. 11. Som forholdet var, leiet Knudsen et dobbeltrom med salong. På hotellet hersket virvar, ingen frokost å få, Knudsen gikk en tur på byen. Fly krysset over hustak, luftvernkanoner skjøt, men på gatene var morgentrafikken relativt normal. Da han kom tilbake, satt Quisling ved skrivebordet. Selskapet møttes klokken 11 og da Hagelin, likesom Franklin Knudsen, var en ordrik mann og Scheidt også var med, ga alle nå beretning om situasjonen. Scheidt hadde tidlig på morgenen vært i havnen med Schreiber, de hadde ordre om å møte staben fra «Blücher», som nå lå på bunnen av Drøbaksundet. De ble orientert ombord på en tysk båt, som lå i havnen med teleustrusting for staben.

Scheidt og Hagelin var intenst opptatt av den fare som motstand og kamp skulle bety for Oslo — dele Polens skjebne — og det nærmeste spørsmål var, hva kunne Quisling gjøre, for å hindre katastrofe, redningsmannens rolle. Som vanlig var Quisling mest taus.

Ved 1-tiden ville Quisling orientere seg om stemningen og foreslo Franklin Knudsen en tur til forsvarsdepartementet. Scheidt var der igjen og fortsatte sin virksomhet: timen var inne for Quisling, handlingens time. I tysk bil kjørte de til Bankplassen. I forsvarsdepartementet hersket forståelig forvirring. Tidlig om morgenen, hadde forsvarsminister Ljungberg og forsyningsminister Lie vært der med regjeringens mobiliseringsordre. Nå var de reist, så også kommanderende general Laake og generalstabens. De tilstedeværende offiserer anså mobilisering i Oslo-området under tyskernes innmarsj umulig.

Og Quisling mente at almen mobilisering og krig var selvmord i et uforberedt og avrustet land.

De vendte tilbake til Continental. Tyske tropper marsjerte inn gjennom sentrum og skaffet seg adgang til stortingsbygningen. Meldinger om landsetninger og våpenlossinger gikk inn. På Continental møtte de Schreiber, som sluttet seg til selskapet og understøttet Scheidt. Franklin Knudsen hadde aldri sett ham tidligere, ikke hørt hans navn. Quisling sa i retten at Schreiber var ham ukjent. Under rettssaken var det selvsagt Quisling om å gjøre å understreke at han ikke denne dagen var en brikke i tyske hender eller handlet for tyske interesser.

Holdbare opplysninger om dagens løpende samtale mellom de fire personer Quisling, Hagelin, Scheidt og Schreiber har jeg ikke funnet, heller ikke fått tilstrekkelig fra dem som har talt omfattende med Scheidt. Franklin Knudsen var vitne, men gir ingen opplysninger om samtalen, også språkvanskeligheter var til hinder. Scheidt og Schreiber var ikke vitner i Quislingsaken, Hagelin åpnet sitt prov med en erklæring om, at han var under legebehandling for hukommelsestap, hans prov var preget av det. Av de som har vært nevnt som Quislings besøkere den 9. april var hverken hans senere statsråder Meidell og Hustad, eller Rishovd og Glasenknapp vitner, og partisekretæren Fuglesang kom først til Continental ved 18.30-tiden på kvelden. H.-D. Loock synes å forutsette at Quisling på ettermiddagen meddelte de andre sin plan om å danne regjering. Men det var helt fra den tidlige morgen hans rådgiveres tanke at han var mannen som skulle stoppet mobilisering og kamp, og til det måtte han ha «makten». Det kan derfor ikke godt være tvil om hvem som var pågående, men Quisling aksepterte først på ettermiddagen å danne regjering. Et gammelt ord sier: Man glaubt zu schieben, und wird geschoben.

Quisling talte om «rett og plikt», men selvsagt var der også tvil og nolen. Bare gjennom formelt å overta regjeringsmakten kunne han forsøke å stoppe mobiliseringen og «redde landet». Men for å overta makten, måtte han avsette regjeringen Nygaardsvold. Fredrik Prytz sa i en tale den 17. november 1940, at «Før regjeringen ble dannet (9. april 1940) var det blitt meddelt Quisling, at hans regjering ville bli anerkjent de jure av den tyske stat, dvs. at regjeringen Nygaardsvold fra det øyeblikk tyskerne satte foten på norsk jord ville bli betraktet som opprørsregjering mot det norske freds vil » Quisling understreket at uttrykket de jure ikke var korrekt, men nektet ikke å

ha fått dette løfte. Da de offisielle tyske myndigheter ikke kjente til noe slikt oppdrag, hadde han løftet fra Scheidt, og Scheidt bløffet — den eneste som kunne ha gitt ham løftet var Hitler. Retten og plikten begrunnet Quisling med, at der ikke fantes noen ansvarlig myndighet i Oslo og at situasjonen utpekte hans parti, som det eneste som hadde fått rett i sin situasjonsbedømmelse.

På ettermiddagen gjorde Quisling, Scheidt og Schreiber et nytt besøk i forsvarsdepartementet. Det var under dette Quisling ringte oberst Hans Hjorth på Elverum og telefonisten meldte at statssjefen søkte ham. Quisling forklarte at regjeringen var på flukt, sannsynligvis til Sverige, og påla oberst Hjorth å arrestere den. Dette skjedde åpenbart under press fra Scheidt og Schreiber. De anså at Quisling kunne etablere den nødvendige autoritet for en slik ordre. Men det skjedde innen Quisling var trådt frem i radio, innen han «tok makten».

Herrene vendte tilbake til Continental. Quisling mobiliserte garden og hirden. Timen nærmet seg. Det er lett å forstå at han kjente veldig ansvar og forpliktelse og ikke godt kunne se seg selv som en utenforstående ser ham: fanget, i hendene på sine rådgivere Scheidt, Schreiber og Hagelin, tvunget til å handle egenmektig, såsom ingen av hans nære medarbeidere innen Nasjonal Samling var underrettet og visste hva som hadde bragt ham i en slik situasjon. Han kjente ikke til at tyskerne på dette tidspunkt betraktet politimester Welhaven som den ansvarlige myndighet og at denne hadde tatt kontakt med Oslos ordfører Trygve Nilsen og finansrådmann Paul Hartmann. Atter er han i et sluttet rom, uten umiddelbar forbindelse med den virkelighet som forelå utenfor. Han utarbeidet sin erklæring, som han skulle avgi i radio og herrene besluttet å sende Hagelin til sendemann Bräuer i legasjonen for å få hans bistand til at radioen ble stilt til Quislings disposisjon. Bräuer på sin side var ukjent med hva som i dagens løp hadde foregått på Continental og Hagelin var ham en ukjent mann. Han satt sammen med Oberstleutnant Pohlmann, den ene av de to som var sendt opp med det ultimatum som Bräuer om natten hadde forelagt regjeringen. Men Scheidt hadde ikke ventet på Hagelin og Bräuer. Med freidig bløff hadde han skaffet seg adgang til radioen, som dengang lå vegg i vegg med Continental — i den tyske legasjon kunne Bräuer og Pohlmann lytte til Quislings erklæring. I Scheidts skikkelse hadde forsynet valgt ham, timen var inne og som han noen måne tidligere ddet Norden fra Polens skjebne», mente han nå å redde Norge fra et uunngåelig nederlag, kaos og katastrofe. Oberst-

loytnant Pohlmann har senere skrevet en rapport, som man helst må giengi på tysk.

«Am Nachmittag den 9ten April erlebten wir — Bräuer und ich — eine grosse Überraschung. Wir hatten grade durch Hagelin gehört, dass Vidkun Quisling einen Staatsstreich durchführe. Was sollten wir tun? Hierfür hatten wir keine Befehle. Da trat ein junger Mann ins Zimmer, und stellte sich als SA—Standartenführer vom Amt Rosenberg, Scheidt, vor. Er habe soeben mit Herrn Quisling verhandelt, dieser werde den Posten des Ministerpräsidenten übernehmen und weitere Minister ernennen. Erstaunt blickte ich zum Gesandten Bräuer hinüber. «Wer macht nun eigentlich deutsche Aussenpolitik, der Reichsaussenminister oder Reichsleiter Rosenberg?» Der Gesandte zuchte die Schulter. «Wie kommen Sie eigentlich hierher? Wann sind Sie eingetroffen?» Der Standartenführer Scheidt liess die Frage unbeantwortet. «Sie sehen, meine Papiere sind in Ordnung, Herr Oberstleutnant, mein Auftrag ist vom Reichsleiter Rosenberg unterschrieben, dass muss Ihnen genügen.»

Og her er situasjonen: Hverken Ribbentrop i sitt utenriksministerium eller Falkenhorst i militærstaben hadde fra Hitler noen ordre om anvendelse av Quisling, like lite hadde sendemann Bräuer eller de som overbragte det tyske ultimatum. På egen hånd hadde Rosenberg gitt Scheidt den fullmakt, som denne nå kanskje hadde utnyttet lenger enn Rosenberg hadde drømt om?

Koht hadde samme dag telegrafert stortingets beslutning om å oppta forhandlinger til Bräuer. Bräuer fikk telegrammet og måtte ringe Ribbentrop. Utenriksministeren kunne ikke gi noe svar, han måtte søke Hitler. I mellomtiden hadde Scheidt underrettet Hitler om situasjonen og nå forlangte Hitler en regjering Quisling akseptert. Bräuer forsikret ham: Kein Norweger sei bereit mit Quisling zusammenzuarbeiten und sein Griff nach der Macht werde erst den Widerstandswillen ernstlich stärken. Über eine halbe Stunde kämpfte ich am Telefon, doch es half nicht.» Bräuer var en mann uten personlig posisjon i regjeringkretser i Berlin. I Oslo var han allerede i ferd med å søke en brukbar utvei (Administrasjonsrådet). Men Hitler sto fast. Scheidt—Schreibers kupp hadde lyktes i første omgang.

Etter scenen med Scheidt, ringte general Engelbrecht til Bräuer. «Was soll das!» fragte er, «Im Continental, wo ich mein Divisionsstabsquartier einrichte, erscheint ein Herr Quisling mit bewaffneter Leibgarde und erklärt, er sei jetzt Ministerpräsident und bewohne den dritten Stock. Ich weiss von dem Mann gar nichts. Kann ich ihn verhaften?» «Vor einer Viertelstunde hätte ich Ihnen gesagt, schmeis-

sen Sie den Kerl raus, Herr General, antwortete Bräuer, aber jetzt sitzt ein Beauftragter von Rosenberg nebenan im Zimmer und erklärt Quisling für dessen Schützling und Mittelsmann. Da können wir nichts machen. Wir müssen warten bis der Befehlshaber kommt, vielleicht ist er orientiert.»

Pohlmann ringte til Falkenhorsts stabskvarter i Hamburg, men der Befehlshaber var ingenlunde orientert og svarte «Hände weg!». Og Bräuer måtte gå veien over Ribbentrop til Hitler.

Man glaubt zu schieben, und wird geschoben. Nå var brikken Quisling flyttet frem til en avgjørende posisjon i spillet. Meget mot sin vilje måtte Bräuer under samtalen med kongen på Elverum fastholde kravet på en regjering Quisling. Og samtidig erkjenne, at muligheten for å forhandle på grunnlag av stortingets beslutning var falt bort.

Regjeringstiden dengang ble kort. Seks dager senere krevet Hitler hans avgang like kategorisk som han den 9. april krevet hans anerkjennelse fra kongens side — og uten i de dagene å ha vekslet et ord med Quisling. Men desto klarere var forholdet for folket som dømte ham: en mann, innsatt av tyskerne, akseptert av Hitler og avsatt av Hitler. Og samtidig en gåte for medarbeiderne innen NS som intet visste om hvorfor disse tre ukjente menn, Scheidt, Schreiber og Hagelin, hadde makt til denne dag å anvende ham som en så tragisk betydningsfull brikke i spillet om Norge.

Håkon Meyer